

Tetuan

Blanca Tetuan

**Tetuan són tres ciutats en una:
la vella medina, l'eixample del protec-
torat espanyol i el cementiri, on la vida
i la mort es barregen.**

Per **Montserrat Bosch**

Tetuan significa, en berber, 'obre els ulls', una declaració que convida a endinsar-se en una ciutat que en són tres: la medina, el cementiri i l'eixample. Obrir els ulls amb el primer cant del dia a l'oració i tornar a obrir-los amb les primeres llums que es descobreixen sobre la majestuosa vall del riu Martil, difuminada en les boirines i encaixada entre les muntanyes del Gorgues i el Dersa.

A la medina, declarada Patrimoni de la Humanitat per la Unesco l'any 1997, cal endinsar-s'hi en diferents moments del dia, ja que l'activitat humana la transforma en decorat a primera hora, quan encara està deserta; en eixam, quan els habitants comencen les seves activitats i circulen pels carrers accelerats o tranquil·lament, com a *flanêurs* sense

destí; i en mercat als vespres, que a l'estiu s'allarguen fins molt entrada la nit, i omplen l'indret de tot allò imaginable.

La medina obeeix al creixement propi de la ciutat musulmana, tancada en si mateixa i protegida per la muralla i per les torres de guaita que suposen els minarets de les mesquites. Cal descobrir-la a diferents escales, tractant de superar les prevencions dels qui l'habiten i també les pròpies. En una primera visita, ens deixarem seduir per l'aparador turístic de recorreguts imposats (subtilment dirigits i vigilats per les autoritats), amb els quals inevitablement ens conformarem. Però transcendir a una segona lectura ens portarà cap a la comprensió urbanística per barris i a aprendre a distingir la jerarquia dels car-

Imatge de Tetuan al capvespre. En primer terme, el cementiri; darrere la muralla de la medina, el minaret de la mesquita major, i en últim terme, l'imponent Gorgues. Fotografia de l'autora (2018).

ners, identificada pel nombre de pedres que componen la calçada: tres per a aquelles que ens indiquen alguna de les set portes de sortida a la muralla; dues per a les que aboquen a carrers principals; i una pedra per indicar els carrerons sense sortida, els atzucacs (en àrab, *az-zuqâq*).

Sota els carrers, intuirem la secreta xarxa de *skundo*, que transportava l'aigua dels brolladors subterranis entre les portes Bab al-Maqabar i Bab Nauder fins a les fonts públiques i que, lamentablement, està sent condemnada per la pressió d'interessos econòmics que amenacen qualsevol resta d'autenticitat que encara queda. I també hi descobrirem la Mellah (el call jueu), la implantació dels gremis al voltant de les adoberies del cuir i dels venedors d'olives i pastissos de mel. Es fa difícil entendre que en el laberint de carrers estrets i emblanquinats de calç, de minúsculs finestrons i portes robustes, de desnivells i costes, s'amaguin palaus plens de llum i de sorpreses. Alguns s'han convertit en basars, on trobarem les babutxes que durem als peus durant l'hivern, els es-

peciers que adornaran les nostres taules, les catifes que no podrem comprar-nos i els tagins que no ens podrem endur perquè no ens caben a les maletes.

La incursió profunda cal fer-la acompanyats pels propietaris de les cases, que ens les mostraran orgullosos però amoïnats pel manteniment i les diferències familiars envers un futur immediat: la casa Sellam El-Hach, la Casa Bricha, o la de la família Erzini, organitzades al voltant d'uns primers patis de doble galeria, que amaguen, més a l'interior, els seus particulars jardins de les Hespèrides, amb magraners, advocats, xirimoies, carabassons, figueres i llimoners. Pujant l'escala fins al terrat podrem contemplar el tapís cubista amb tots els blancs possibles, que reflecteix la llum pròpia de Tetuan. Ve de gust romandre entre aquestes cobertes intentant descobrir les vides que s'hi amaguen a sota, veure les dones estenent la roba, els trastos amuntegats i també lamentar les terrasses en ruïnes esventrades per l'abandó. Tetuan rellueix límpida, acompanyada del nou cant a l'oració, convi-

«Obrir els ulls amb el primer cant del dia a l'oració i tornar a obrir-los amb les primeres llums.»

dant-nos a tornar al seu entrellat de carrers, paradetes, fonts públiques, paviments de pedra i aromes de te amb menta.

Però traspasar el llinar dels habitatges modestos, de les cases de les famílies que encara habiten la medina també és una descoberta. Fins i tot en les més humils, amb els rebedors que giren per evitar les mirades furtives, que s'obren als patis mínims de quatre columnes i per on s'escola un petit retall de cel, s'hi despleguen escales impossibles, alcovs, racons, sòcols de ceràmica vidriada i sempre un brollador d'aigua que refresca l'ànima. És l'eclosió dels interiors en una arquitectura continguda, fidel reflex cultural de les societats musulmanes.

Tetuan ens diu «obre els ulls» i, amb els ulls ben oberts, accedim al laberint dels morts, l'extens cementiri extramurs, arrapat al turó com un mantell, també blanc, de tombes austeres, enganxades les unes amb les altres, adaptades a un espai impossible per la densificació i que en conseqüència s'estén imparabile. Aquesta és la ciutat que sempre creix. Disposats sobre aquest relleu d'enyorances, els morabits, petits mausoleus dedicats als fundadors natzarís de la ciutat, romanen drets, socialment castigats pel vandalisme i la ignorància. Una mica de fortuna ens pot regalar el moment solemne de veure passar una comitiva fúnebre que acompanya, en el seu penúltim viatge, el cos que jaurà en contacte amb la terra de Tetuan. Si no, podem observar el trànsit de gent que camina, s'atura i s'asseu als camins reconstruïts amb la pròpia pedra de la muntanya i, els divendres, les reunions familiars al voltant d'aquells que reclamen companyia des del silenci. Quina diferència entre aquest cementiri, en el qual la vida es barreja amb la mort, i els cementiris cristians, tan solemnes, tristos i melancòlics.

Ens queda la tercera ciutat, la imposada durant el protectorat espanyol, que s'estén sobre la plana

aprofitant la topografia del terreny i s'ajusta al model d'eixample endreçat, programat i desenvolupat a cop d'ordenança, d'alineació i d'identitats europees. L'eixample «espanyol», ple de referències, que s'organitza mitjançant una malla de carrers longitudinals a cota fixa, creuats pels secundaris que s'adapten al desnivell. Un eixample que avui té un blanc immaculat, que s'esventra des de l'antiga medina en etapes de creixement i que s'implanta amb una arquitectura militar d'ocupació, que esdevé anys després eclecticisme de referències *Art nouveau* i que forma el conjunt consolidat d'edificis d'habitatges per a la petita burgesia funcionària i els rotunds vestigis de l'antiga administració. Més enllà, l'eixample s'aboca a les experiències voluntarioses de l'arquitectura racionalista, a les fallides temptatives de ciutats jardí, als conjunts residencials de cases barates i, finalment, s'esborrona en la ciutat del formigó, els murs cortina i els centres comercials.

Aquest ús del blanc, tan comú i interioritzat com a llenguatge propi, i combinat amb les fusteries verdes, de referència cromàtica amb la bandera marroquina, no sempre ha estat així. Els primers edificis de l'eixample seguien les tècniques constructives importades pels enginyers i arquitectes espanyols, amb l'ús dels estucats, els esgrafiats, elements ornamentals, volums, cornises i aplacats, de ceràmica esmaltada, maó vist i pedra natural o artificial. L'aspecte actual de la ciutat rau en les indubtables propietats higienistes de la calç, en els condicionants climàtics i en les ordenances de construcció de 1930, que recomanaven el blanc com a uniformador estètic. Però el blanc és intrínsec i arriba al cementiri musulmà, on també esquitxa la terra dels morts.

Tanquem els ulls amb la darrera crida a l'oració i comencem a pensar ja en la propera vegada. ●